

Гондарева Г.В. *

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТАРШОКЛАСНИКІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Стаття присвячена проблемі розвитку емоційного інтелекту. Розглядаються шляхи і методи вирішення проблеми формування емоційного інтелекту у старшокласників у навчально-виховному процесі.

У кінці ХХ століття сформувалося припущення, що існує деяка сукупність здібностей, які дозволяють людині продуктивно взаємодіяти з іншими людьми, на основі розуміння, інтерпретації і контролю власних емоцій та емоцій інших людей. Система таких здібностей отримала назву «Емоційний інтелект» (EQ) [1].

Актуальність проблеми EQ обумовлена недостатньою розробленістю концепції емоційного інтелекту в Україні, розмитістю меж визначення поняття і відсутністю чіткої структури феномена. Найактивнішим популяризатором поняття емоційного інтелекту вважається Д. Гоулмен, американський журналіст і психолог, який у книзі «Emotional Inteligence» на матеріалах психологічних досліджень й опитувань довів, що успіх у житті залежить не стільки від логічного інтелекту, скільки від здатності управляти своїми емоціями – емоційного інтелекту [3].

Поміж західних учених, які розробляли концепції емоційного інтелекту, були Г. Гарднер, Д. Гоулмен, Д. Карузо, Дж. Майер, А. Саваф, П. Саловой та інші. В Україні теж з'явилися дослідження з проблеми формування емоційного інтелекту (Г. Березюк, Е. Носенко, О. Філатова). Російський дослідник-психолог Вікторія Юркевич висловлює парадокс: емоційний інтелект піддається розвитку і спрямованому навчанню більшою мірою, ніж абстрактно-логічний. Основний вік для формування емоційного інтелекту припадає на три роки. Але є дані, що значні зміни можуть відбуватись до 20 років [6].

Мета статті: розкрити деякі ключові аспекти проблеми формування емоційного інтелекту старшокласників. Привернути увагу до необхідності створення наукової основи для «емоційної освіти», що повинна базуватися на знанні біологічних і соціальних передумов розвитку EQ.

Наведемо найбільш загальне формулювання: EQ – здатність людини тлумачити власні емоції і емоції тих, хто її оточує, з тим, щоб використовувати отриману інформацію для реалізації своїх цілей [1]. У цьому випадку IQ – це система пізнавальних здібностей (відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, усі розумові знання і вміння). На відміну від IQ, рівень якого багато в чому визначений генами, рівень EQ залежить від зусиль самої людини. Розвиток емоційного інтелекту – складна робота, але

* © Гондарева Г.В.

саме вона підвищує особисту ефективність.

Емоційно обдаровані люди – ті, хто вміє керувати своїми почуттями і враховує почуття інших. Маючи розвинену емоційну грамотність, вони створюють навколо себе ауру доброзичливості, вступають у конструктивну взаємодію, успішно працюють у команді.

Розглянемо педагогічну стратегію і тактику щодо розвитку емоційного інтелекту в учнів.

Оскільки формування емоційного інтелекту відбувається через задоволення основних видів переживань, визначено шість основних позитивних переживань, що виникають у процесі навчальної діяльності, і кожне має місце у формуванні емоційного інтелекту, а саме: 1) почуття успіху, 2) приємність напруження, 3) захопленість навчанням, 4) задоволення результатом, 5) відчуття втоми, 6) переживання того, що справа зроблена.

Ефективність навчального процесу залежить не лише від здібностей учнів, але й від наявності в них емоційних переживань, від їх навченості, здатності навчатися, старанності, працелюбності і, звичайно, емоційного інтелекту. Для залучення учнів до активної роботи на уроці необхідне формування стійкої позитивної установки на діяльність, високий рівень мотивації, розуміння змісту діяльності на даному уроці. Цього досягають насамперед осмисленням учнями нового матеріалу і усвідомленням його особистісної значущості. Особливо важливо це при використанні інтерактивних методів навчання, основною умовою успішної реалізації яких є активна співпраця учня і вчителя [6].

Емоційний інтелект передбачає наявність певних якостей, формуванню й розвитку яких сприяють певні стратегії діяльності педагогів.

Відкритість новому досвіду. Педагогічною стратегією, що забезпечує формування такої риси, є постійне розширення рольового простору кожного учня, включення його в різноманітні види діяльності, що створює можливості для творчої самореалізації та накопичення досвіду соціальних стосунків.

Внутрішня свобода. Для її становлення потрібно постійно створювати учням ситуації вибору, як у навчальній, так і в позакаласній діяльності. Ситуація вибору стимулює пізнавальний інтерес, почуття відповідальності та власної гідності. Вибір учнями напрямків та завдань для самостійної роботи, гнучка система організації навчально-виховного процесу з урахуванням здібностей, нахилів, побажань учнів і їх батьків, можливість реалізувати себе в обраних видах діяльності є головною умовою формування внутрішньої свободи та відповідальності особистості.

Емоційна стабільність та стресостійкість. Розуміння особливостей цієї сфери, уміння здійснювати емоційний обмін під час

спілкування, відчувати почуття інших, допомагати їм та самому собі у складних, емоційно напружених ситуаціях. Проблема становлення емоційної культури особистості, розвиток емпатії є нині одним з найбільш важливих завдань кожного вчителя.

Адекватна самооцінка. Вагомим чинником, що впливає на успішність навчальної діяльності учня, є формування адекватної позитивної самооцінки, або, іншими словами, позитивного мислення. При цьому учень, який переконаний у своїй спроможності виконати поставлене перед ним завдання, засвоює новий матеріал набагато швидше і продуктивніше, ніж той, хто зневірився у своїх здібностях. Правильна самооцінка є визначальним фактором становлення позитивної Я-концепції особистості. Вона є основою розгортання певного сценарію життя людини. Саме тому дуже важливо в системі навчально-виховної роботи створити умови для розвитку достатньо високої, але адекватної самооцінки. Для цього учень повинен краще пізнати себе, розкрити власні можливості, оволодіти навичками оцінювати свої досягнення і невдачі, порівнювати різні способи вирішення життєвих проблем.

Рефлексивність і спонтанність. Стратегією розвитку цієї якості є включення учнів у процес самоаналізу. Рефлексія може відбуватися на рівні усвідомлення психічних процесів та засобів оптимізації пізнавальної діяльності, аналізу моральних вчинків та соціальних ролей, що створює сприятливі умови для самоактуалізації особистості. Сучасні педагогічні технології позитивно впливають на розвиток *спонтанності*, тобто вміння швидко та адекватно реагувати в нестандартних ситуаціях, приймати миттєві ефективні рішення. Спонтанність розвивається в діяльності, що вимагає творчого підходу, гнучких нестандартних рішень. Для переорієнтації учнів на активну діяльність при засвоєнні нових знань необхідно враховувати життєвий досвід та опорні знання учнів, які будуть спонукати їх до висунення гіпотез, відмовитися від класичного оцінювання кожної відповіді. Натомість запропонувати оцінювання, що виявляється в позитивному ставленні вчителя і класу до результатів навчальної діяльності учня. Створювати такі проблемні ситуації, за допомогою яких можна навчити діалектичному підходу до усвідомлення наукових фактів.

Розв'язання проблемних ситуацій допомагає учням самостійно здобувати нові знання, учить переборювати труднощі й дає імпульс до розвитку. Самостійний пошук відповіді сприяє систематизації знань, критичному їх осмисленню, утримуванню в зоні активної пам'яті, а також активізації розумових процесів.

Співтворчість учителя та учнів на основі ефективного взаємозв'язку емоцій та інтелекту забезпечує довготривале запам'ятовування, глибоке осмислення та творче функціонування знань, а тому є важливою.

Безперечно, формування особистісної компетентності є цілеспрямованим процесом. При цьому функції вчителя суттєво змінюються: на перший план виходять уміння організувати самостійну пошукову діяльність учнів, їх взаємодію з метою розвитку як мотивації, так і соціальних навичок. Такі можливості створюють сучасні продуктивні технології навчання і виховання, побудовані на основі активних методів та інтерактивних технік організації навчально-виховного процесу, за умови реалізації індивідуального підходу та психологічного супроводу учнів. У процесі кооперованого навчання в малих групах, об'єднаних спільною навчальною метою, формуються навички толерантного спілкування. Воно охоплює як уміння стисло, доступно та вичерпно формулювати власну думку й бачення шляхів розв'язання навчальної проблеми, так і вміння вислухати, проаналізувати, оцінити думку колеги – співучасника інтерактивного процесу – учителя або однокласника. При цьому треба сформувати в учня вміння розв'язувати конфліктні ситуації, які неминуче виникають у процесі діяльності як результат розбіжності думок. Така форма навчання потребує певної підготовки до неї і може бути використана на будь-якому етапі навчальної діяльності [2].

З точки зору тактики, учителю потрібно враховувати, що:

- емоційно значимі для старшокласника ситуації спонукають його до самовираження;
- емоції створюють «платформу», на якій випливають нові знання;
- емоційно забарвлені знання мотивують учня до подальшого пізнання, вивчення, дослідження;
- освіта, що задіює емоційну сферу людини, сприяє розвитку ціннісного ставлення до знань, до світу, до інших людей.

Соціологи стверджують, що, перебуваючи під постійним тиском учителів і батьків, дитина переживає стрес, стає дратівливою. Постійні стреси приводять до так званої емоційної інтоксикації. Щоб уникнути цього, слід контролювати рівень фізичних та емоційних навантажень, прагнути зменшити стресові фактори, які породжують негативні емоції, учити всіх учасників навчально-виховного процесу керувати своїми емоціями [5].

Згасання емоцій рівносильне втраті щастя. Адже лише розвинута емоційна сфера є джерелом радості. А розвиток емоцій залежить від сприйняття оточуючого світу.

Під час освітнього процесу потрібно підтримувати певний емоційний баланс. Позитивне емоційне забарвлення – могутній мотиваційний фактор навчальної діяльності. Ця концепція створення середовища розвитку дозволяє побачити перспективи подальшої розробки питань щодо створення системи формування найвищого рівня емоційного інтелекту старшоклас-

ників, дослідження значення емоційного інтелекту для розвитку творчої особистості.

Відкрите спілкування ґрунтується на емоційній свободі, яка дозволяє бути самим собою, бути природним і справжнім у стосунках.

Отже, емоційний інтелект, як здатність виявляти, ідентифікувати та, за необхідністю, коригувати власні емоційні прояви, може стати засобом стабілізації емоційного життя особистості. Перехід у доросле життя, проблема професійного та особистісного самовизначення передбачає появу в учнів надлишку емоцій, які можуть набувати деструктивного характеру та блокувати становлення особистості старшокласників. Тому формування емоційного самоконтролю саме в цьому віці є необхідним та своєчасним засобом підтримки психічного здоров'я старшокласників. Знання і навички щодо емоційної сфери можуть здобуватися завдяки створеному середовищу та в процесі спеціального навчання. Необхідно дослідити наукове підґрунтя для «емоційної освіти», яке повинне базуватися на знанні біологічних і соціальних передумов розвитку ЕІ.

Література:

1. Андреева И. Н. Предпосылки развития эмоционального интеллекта /И. Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2007. – № 5. – С. 57-65.
2. Ворожейкіна О. М. 100 цікавих ідей для проведення уроку / Олена Миколаївна Ворожейкіна. – Х. : Основа, 2011. – 255 с.
3. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Даниель Гоулман. – М. : АСТ Хранитель, 2008. – С. 10-43.
4. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. – Х. : Основа, 2011. – 176 с.
5. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність / Василь Васильович Химинець. – Тернопіль : Мандрівець, 2009. – 360 с.
6. Юркевич В. Проблема розвитку емоційного інтелекту // Вестник практической психологии. – 2005. – №3. – Юркевич В. Проблема развития эмоционального интеллекта // Вестник практической психологии. – 2005. – №3. – С. 11-29.

Ставицкая Т.Л.*

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ С ГИПЕРАКТИВНЫМИ ДЕТЬМИ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

У статті наведено принципи побудови корекційної роботи з гіперактивними дітьми, висвітлено особливості їхньої поведінки та взаємодії з ними дорослих.

С каждым годом в детский сад поступает все больше и больше гиперактивных детей. Проблема гиперактивности детей интересует исследователей уже давно, в настоящее время она становится все более значимой, т. к. по данным исследо-

* © Ставицкая Т.Л.